ЗАТВОРНЮК О.М.,
старший викладач, кафедра
практичної психології,
Національний педагогічний
університет ім. М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано різні підходи поняття професійного самовдосконалення майбутніх фахівців та запропоновано авторське визначення. Виявлено протиріччя між вимогами до рівня професійної підготовки майбутнього психолога та рівнем професійного самовдосконалення. Визначено способи та методи сприяння професійному самовдосконаленню майбутнього психолога в процесі навчання у ВНЗ.

Ключові слова. *Професійне самовдосконалення, майбутні психологи, професійна підготовка.*

В статье проанализированы различные подходы понятия профессионального самосовершенствования будущих специалистов и предложено авторское определение. Определены недостатки и проблемы теоретических и практических разработок высшего образования с точки зрения развития личности психолога-профессионала. Определены способы и методы содействия профессиональному самосовершенствованию будущего психолога в процессе обучения в вузе.

Ключевые слова. *Профессиональное самосовершенствование, будущие психологи, профессиональная подготовка.*

The article is analyzed the different approaches to the concept of professional self-development of future professionals and proposed the author's determination. Identified deficiencies and problems of theoretical and practical professional preparation of future psychologist.

© ЗАТВОРНЮК О.М., 2016

Scanned with CamScanner

The author defineds the methods and techniques of facilitation future professional self-development in education process at the University. The article demonstrates a contradiction between the requirements of professional training of psychologists and improvement of professional level. Results of the study are relevanted in the context of pedagogical and psychological ensure of effectiveness professional growth of future psychologists.

Key words: *Future psychologists, professional self-development, future psychologists training, effectiveness of professional growth.*

Нині проблемі професійного самовдосконалення майбутніх психологів присвячені наукові дослідження в рамках окремих наук і розглянуто різні аспекти та сформовані різні позиції і концепції. Але професійний та особистісний аспекти професійного самовдосконалення психолога є взаємообумовленим та взаємопов'язаним, який поєднується в єдину проблематику особистісно-професійного становлення особистості.

Особливості професійного самовдосконалення як пролонгованої мети і прогнозованого результату психологічної освіти потребує детального розгляду її сутності, змісту та структури, що забезпечить ефективність його цілеспрямованого формування.

Аналіз дослідження проблеми професійного самовдосконалення (Г. Абрамова, О. Бондаренко, Т. Вайніленко, Ж. Вірна, Ю. Долинська, І. Дубровіна, І. Зязюн, Л. Карамушка, Д. Леонтьєв, С. Максименко, П. М'ясоїд, В. Рибалка, Н. Пов'якель, Н. Пророк, Л. Сущенко, І. Чемерілова, Н. Чепелєва) свідчить про значний інтерес науковців до трактування підходів феномену «професійне самовдосконалення». Зокрема, у своїх дослідженнях Л. Сущенко визначила «професійне самовдосконалення» як внутрішній процес якісних самозмін, який відбувається за рахунок усвідомлення фахівцем необхідності самовдосконалення, грамотного самоаналізу, власних роздумів і порівнянь своєї діяльності з іншими фахівцями, яких визнано зразковими; мотивованого, цілеспрямованого і добре організованого саморуху до найкращого в собі [8, с.20].

За твердженням І. Чемерілової, професійне самовдосконалення - цілеспрямована, систематична, високоорганізована і творча діяльність, яка міститься в самостійному заглибленні і розширенні професійних знань, розвитку умінь, здібностей і професійно-значущих якостей особистості і має на меті неперервне зростання професійної майстерності та особистісне самовдосконалення [9, с. 37].

Однак Т. Вайніленко визначила, що професійне самовдосконалення - це процес і результат творчого цілеспрямованого самостійного самодетермінованого руху фахівця від Я-реального до Я-ідеального, від Я- потенційного до Я-актуального, що здійснюється у формі професійного самовиховання, самоосвіти і самоактуалізації, забезпечує досягнення педагогом позитивних особистісних змін і є передумовою його успішної творчої самореалізації у професії [1, с. 19-20].

Scanned with CamScanner

Професійне самовдосконалення психолога визначається нами як процес і результат творчого, цілеспрямованого, самостійного, самодетермінованого руху до вершин особистісного і професійного розвитку, що досягається завдяки самоосвіті, самовихованню та самоорганізації і забезпечує його творчу самореалізацію в професії.

Професійне самовдосконалення сучасні дослідники розглядають через розвиток у майбутніх фахівців професійного мислення (С. Максименко, В. Панок), соціальної активності (О.Бондаренко, М. Гуліна, Д. Пенішкевич, В. Сагарда, Д. Струннікова), професійної креативності (С. Марков, В. Моляко), професійної компетентності (І. Зязюн, В. Панок, В. Рибалка, М. Шаплавський), критичності мислення, здібностей до прогнозування, імпровізації, інноваційності (М. Бауер, В. Бондар, М. Іванчук, Л. Карамушка, С. Максименко, Н. Ничкало), формування творчого потенціалу особистості майбутнього практика (Ж. Вірна, І. Іщук, О. Киричук, В. Ковальов, Н. Ничкало, В. Рибалка), формування пізнавальної активності (Т. Алєксєєнко), розвиток загальної та психологічної культури (В. Рибалка) як підготовку до науково-дослідницької діяльності (П. Горностай, М. Гуліна, Л. Карамушка, С. Максименко). Але ця проблема наскільки безмежна, що буде завжди відноситися до числа невичерпних тем професійної освіти. На нашу думку, різні взаємодоповнюючі погляди професійне самовдосконалення можуть значно поглибити наші уявлення про сутність цього процесу.

Нині спостерігається існування протиріччя між зростаючими вимогами до рівня професійної підготовки майбутнього психолога та рівнем професійного самовдосконалення. Ці протиріччя знаходять своє логічне продовження у освітньо-навчальних завданнях вищих педагогічних навчальних закладах та оволодіння фаховими знаннями з урахуванням розвитку готовності до професійного самовдосконалення майбутніх психологів.

Процес професійного самовдосконалення на етапі підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах сьогодні вимагає аналізу стану в сучасній теорії та практиці та з'ясування сутнісного змісту й компонентного складу.

Становлення майбутнього психолога, здатного ефективно реалізовувати свій творчий потенціал, актуалізується з позицій акмеологічного підходу, що постає сукупністю цілей, змістовно-операційних, технологічних складників навчально-виховного процесу, які дозволяють студенту-психологу досягти в подальшому такого професійного рівня, який залежно від накопичення досвіду буде постійно підвищуватися. Створення акмеологічного середовища під час викладання навчальних дисциплін у майбутніх психологів є пріоритетним і актуальним завданням, оскільки спрямовує викладача орієнтуватися на реалії сучасної освіти, інформаційне, методичне, наукове забезпечення необхідне для становлення професіонала, здатного самостійно і творчо мислити, бути відповідальним за результати своєї діяльності.

Студенти з перших днів навчання отримують загальну інформацію про те, як саме можна успішно навчатися у вищій школі. Кожен викладач, починаючи читати свій предмет, пояснює особливості вивчення своєї дисципліни, умови її успішного засвоєння, та як вивчення даного курсу сприяє досягненню вершин у навчальній та професійній діяльності.

Питання професійного самовдосконалення психолога на сучасному етапі розбудови вищої освіти стають

Scanned with CamScanner

особливо вагомими та висвітлюються в численних авторських курсах, спецкурсах і спецсемінарах з основ самовиховання (О. Кучерявий, С. Єлканов, Л. Рувінський та ін.), самоосвіти (І. Наумченко, Г. Серіков, С. Барановська та ін.), цілепокладання і життєтворення (Т. Тихонова), самовдосконалення (Н. Гаджиєва, Н. Нікітіна, Н. Кислинська), особистісного та професійного розвитку (Л. Мітіна, Ю. Лобейко, Н. Бітянова) та ін., що цілеспрямовано допомагають студентам оволодіти ефективними технологіями особистісно-професійного самовдосконалення та орієнтують майбутніх фахівців на неперервне професійне зростання.

Л. Подоляк та В. Юрченко виділяють два основних напрямки професійного самовдосконалення студентів:

- покращення навчальної самостійної роботи, формування готовності до майбутньої професійної діяльності;
- самовдосконалення особистісних якостей, необхідних для успішної професійної діяльності [5]. Дані напрямки повністю відображують і наше бачення професійного самовдосконалення майбутніх психологів, бо під час навчання у вищому навчальному закладі випускник-психолог не тільки має отримувати певний багаж знань, а із умінням ці знання використовувати, та ще так, щоб досягти при цьому найкращих результатів. Тому проблема розробки і засвоєння алгоритмів продуктивного рішення професійних завдань, шляхів оволодіння майстерністю та професійним самовдосконаленням стає сьогодні особливо актуальною.

Дослідження професійного самовдосконалення майбутніх психологів розглядаються з різних аспектів: формування особистісної позиції у процесі освоєння спеціальності психолога (О.Подоланюк, І.Слободянюк, О.Холодева), самопізнання як елемент освіти майбутніх практичних психологів у ВНЗ (В.Михайлова, Т.Скрипченко); використання активних методів навчання, різноманітних тренінгів, розв'язування психологічних ситуацій, робота з інтеракційними методиками (В.Власенко, С.Васьковська, Л.Волинська, П.Горностай, Т.Яценко, В.І.Карікаш, В.Федорчук та ін.), усвідомлення студентами змісту особливостей самоактуалізації особистості майбутніх психологів (Ю. Долинська) та ін., а передумовою професійного самовдосконалення є ставлення самого фахівця до вимог, що пред'явлені. Якщо особистість має індиферентне ставлення до професійної діяльності, то професійний розвиток не відбудеться і тільки при свідомому прийнятті професійних вимог особистість буде відчувати потребу в самовдосконаленні, яка забезпечується механізмом постійного подолання внутрішніх протиріч між рівнем професійної готовності фахівця (Я-реальне професійне) та змодельованим її рівнем (Я-ідеальне професійне).

Професійне самовдосконалення фахівця може відбуватись у двох формах - самоосвіта і самовиховання. На думку О. Прокопової [6, с.26] саме ці складові забезпечують розвиток професійно значущих якостей, професійну самореалізацію вчителя та детермінуються такими особистісними факторами, як мотивація досягнення і професійна самосвідомість.

У своєму дослідженні А.Ліпкіна підкреслює необхідність постійного аналізу і оцінки особистістю власних можливостей, результатів діяльності, своїх особистісних якостей, вчинків і поведінки в цілому, що особливо важливо для майбутніх психологів. Саме

Scanned with CamScanner

така складна рефлексивна діяльність, тобто постійне переживання й усвідомлення себе, сприяє професійному самовдосконаленню.

Як показує аналіз відомих нам досліджень, побудова моделі особистості психолога – одна з головних проблем при створенні системи професійної підготовки фахівця. Професійна придатність не зводиться лише до рівня академічної підготовки. Зміст підготовки психологів має накладатися на індивідуальні особливості, формувати і розвивати їхні окремі риси, якості. Здатність легко встановлювати контакти з іншими, легкість у спілкуванні, уміння слухати та підтримувати розмову, емоційна сталість, емпатія – ті риси та якості, які мають бути обов'язковою складовою частиною особистості психолога та професійного самовдосконалення у професії.

Як справедливо зазначає Р. Овчарова, в теорії і практиці відсутній еталонний профіль психолога, не об'єктивізовані вимоги до його особистості та діяльності, що викликає труднощі при вивченні процесів особистісного і професійного становлення психолога, а також при розробці конкретних програм із формування особистості професіонала [4].

Все вищезазначене вимагає від викладача постійного вдосконалення навчальної та позанавчальної роботи, орієнтації навчання на предметну сферу галузі праці, комунікацію, надання професійно важливою інформації, напрацювання студентами вмінь та навичок професійного самовдосконалення.

Під час викладання навчальних дисциплін особливу увагу викладач має приділяти розвитку особистісно-ділових і професійно важливих якостей студентів-психологів. До них можна віднести насамперед такі:

- психологічна готовність до професійної діяльності (наявність фахових знань та вмінь);
- уміння здійснювати психологічну діагностику клієнтів, школярів, яка дозволяє з урахуванням типу особистості визначати траєкторію розвитку, спираючись на ціннісні, вольові, мотиваційні та інші характеристики й можливості (задатки, здібності, потреби, спрямованість);
- наявність перцептивних та комунікативних здібностей;
- толерантність, уважність, емпатія;
- техніка та культура мови;
- естетичні вміння (уміння відчувати, переживати);
- володіння технікою само презентації, самоконтроль;
- здатність імпровізувати;
- наявність комунікативної компетентності та інші.

Розвитку цих та інших якостей у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін передбачає конструювання типових та нестандартних ситуацій педагогічної взаємодії, формулювання завдань та проблемних ситуацій, що змушують студентів креативно приймати індивідуальні та групові рішення. Навчально-виховний процес підпорядкований закону моделювання, згідно з яким форми занять, освітні технології, методи мають бути насиченими професійним змістом і моделювати ситуації, максимально наближені до умов, з якими може стикнутися випускник-психолог після закінчення ВУЗу [3].

У процесі професійної підготовки майбутнього психолога з урахуванням вищезазначених методологічних підходів для формування професійного самовдосконалення належать *аудиторні* (традиційні: лекції, семінарські та

Scanned with CamScanner

практичні заняття) форми навчальної роботи та інтерактивні. Ми вважаємо, що саме інтерактивні форми роботи відіграють важливу роль у процесі професійного самовдосконалення, бо перевагою є те, що майбутні психологи засвоюють всі рівні пізнання (знання, розуміння застосування, оцінка), збільшується кількість студентів, які свідомо засвоюють навчальний матеріал. Студенти-психологи займають активну позицію в засвоєнні знань, зростає їх інтерес в одержанні професійних знань.

Пропонуємо використовувати такі *інтерактивні методи*, які формуватимуть професійне самовдосконалення у процесі навчання:

- дискусійні зустрічі, круглі столи, конференції;
- щоденники самопізнання та самовдосконалення;
- ділові ігри, рольові ігри, кейс-методи;
- робота в парах, робота в трійках, змінювані трійки;
- тренінги (тренінги самопізнання, тренінги особистісного зростання, тренінги професійного зростання, соціально-психологічні тренінги);
- мозковий штурм, дерево рішень.

Також, щоб ще на етапі навчання майбутньому психологу зорієнтуватися в своїй професії і побудувати траєкторію власного професійного зростання та самовдосконалення, можна запропонувати складання власної персонограми і кар'єрограми [7]. Персонограма є уточненим ранговим списком здібностей конкретного студента, які фігурують у професіограмі фахівця, розставлених за ступенем їх розвиненості. Кар'єрограма розкриває перед студентом можливі варіанти особистісного зростання. Показано, що персонограма і кар'єрограма є одними із основних акмеологічних інструментів, які забезпечують ефективність розвитку професійної компетентності фахівця на етапі його навчання у вищому навчальному закладі [2].

Сучасний стан досліджуваної проблеми показує недоліки теоретичних та практичних розробок для підвищення якості вищої освіти психологів з точки зору розвитку особистості психолога-професіонала (особистісна і професійна ідентичність, професійно важливі якості, мотивація навчання, професійні перспективи та розвиток кар'єри, професійне самовдосконалення та самоосвіта). Одним зі способів сприяння професійного самовдосконалення майбутнього психолога в процесі навчання у ВНЗ, на наш погляд є формування та реалізація системи психологічного супроводу в процесі професійної підготовки, яка повинна бути психологічно грамотна та логічно послідовна, і має характеризується пролонгованістю, безперервністю та передбачати природній хід навчання та розвиток та самовдосконалення особистості.

Отже, професійне самовдосконалення є важливим елементом фахового становлення особистості майбутнього психолога, що суттєво впливає на ефективність педагогічного процесу та результати професійної діяльності майбутнього фахівця.

Використання результатів даного дослідження є актуальним у контексті педагогічно-психологічного забезпечення ефективності професійної підготовки до професійного самовдосконалення майбутніх психологів в умовах вищої школи.

Scanned with CamScanner

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вайніленко Т. В. Сутність та зміст професійно-педагогічного самовдосконалення // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. - Чернівці : Рута, 2005. - Вип. 278. - С.13-20. - Серія: Педагогіка і психологія, с. 19-20
2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. :Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.-38 с
3. Матвієнко О.В., Затворнюк О.М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема //Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. - №1. С.215-220.
4. Овчарова Р.В. Справочная книга школьного психолога / Овчарова Р.В. – М.: Педагогика, 1993. – 280 с.
5. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2008. – 352
6. Прокопова О.С. Система професійного самовдосконалення вчителя хімії середньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. наук: спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / О.Л.Прокопова. - Київ, 2003. -26с.
7. Скок А. Г. Комунікативна толерантність викладача навчального закладу / А. Г. Скок // Режим доступу: http://eprints.edu.ua/1580/1/07sagvnz.pdf
8. Сущенко Л.О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. наук Л.О.Сущенко : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». - Київ, 2009. - 20с.
9. Чемерилова И.А. Формирование готовности будущего педагога к профессиональному самосовершенствованию: дис. ...канд. пед. Наук / Чемерилова: 13.00.01. - Чебоксары, 1999. - 192с., с. 37

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Vaynilenko T. V. Sutnist ta zmist profesiyno-pedagogichnogo samovdoskonalennya // Naukoviy visnik Chernivetskogo unIversitetu : zbirnik naukovih prats. - ChernIvtsi : Ruta, 2005. - Vip. 278. - S.13-20. - Seriya: Pedagogika i psihologiya, s. 19-20.
2. Zimnyaya I. A. Klyuchevyie kompetentnosti kak rezultativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii / I. A. Zimnyaya. – M. :Issled. tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2004.-38 s/
3. Matvienko O.V., Zatvornyuk O.M. Profesiyna pidgotovka maybutnih psihologiv yak psihologo-pedagogichna problema //Naukoviy visnik Hersonskogo derzhavnogo unIversitetu. 2014. - #1. S.215-220.
4. Ovcharova R.V. Spravochnaya kniga shkolnogo psihologa / Ovcharova R.V. – M.: Pedagogika, 1993. – 280 s.
5. Podolyak L. G. PsihologIya vischoi shkoli : pidruchnik / L. G. Podolyak, V. I. Yurchenko. – 2-ge vid. – K. : Karavela, 2008. – 352

Scanned with CamScanner

6. Prokopova O.S. Sistema profesiynogo samovdoskonalennya vchitelya himii serednoi shkoli: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya. kand. ped. nauk: spets. 13.00.04. «Teoriya I metodika profesiynoi osviti» / O.L.Prokopova. - Kuiv, 2003. -26s.
7. Skok A. G. Komunikativna tolerantnist vikladacha navchalnogo zakladu / A. G. Skok // Rezhim dostupu: http://eprints.edu.ua/1580/1/07sagvnz.pdf
8. Suschenko L.O. Stimulyuvannya profesiynogo samovdoskonalennya vchitellya pochatkovih klasiv u sistemi pislyadiplomnoi osviti: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya. kand. ped. nauk L.O.Suschenko : spets. 13.00.04 «Teoriya i metodika profesiynoi osviti». - Kiyv, 2009. - 20s.
9. Chemerilova I.A. Formirovanie gotovnosti buduschego pedagoga k professionalnomu samosovershenstvovaniyu: dis. ...kand. ped. Nauk / Chemerilova: 13.00.01. - Cheboksaryi, 1999. - 192s., s. 37.

Scanned with CamScanner